

Balogh Péter

**CIVILEK, FEJLESZTÉSPOLITIKA
ÉS TERÜLETI KONFLIKTUSOK
KÍSÉRLET A NONPROFIT SZFÉRA
FEJLESZTÉSPOLITIKÁBAN BETÖLTÖTT
SZEREPÉNEK EMPIRIKUS FELTÁRÁSÁRA***

1. BEVEZETÉS

Kutatási tevékenységünk során a fejlesztéspolitika intézményi szabályozásainak mint beavatkozásoknak a vizsgálatával foglalkozunk.

Jelen rövid feltáró jellegű munka keretében arra keresünk empirikus választ, hogy a civil szektor milyen hatással van a fejlesztéspolitikai beavatkozások – a hazánkban 2004-2006 között az NFT I. keretében lehívott források – területi egyenlőtlenségeinek alakulására. Dolgozatunkban elsőként röviden felvázoljuk azon elméleti megközelítéseket, melyek alkalmazhatók a fejlesztéspolitika és egyenlőtlenségek kapcsolatának szociológiai vizsgálatára, valamint a civil szféra – társadalmi tőke – vonatkozó elméleti alapvetéseit. Az adatelemzés során folyamatosan mutatjuk be a kutatás módszertani jellemzőit, az alkalmazott módszereket és az eredményeket. Munkánkat az empirikus eredmények rövid összegzése zárja.

2. ELMÉLETI KERETEK

2.1. KOLLEKTÍV CSELEKVÉS, KÖZJAVAK ÉS A KÖZROSSZ

A fejlesztéspolitika intézményi szabályozásának vizsgálatakor szemléletmódunkat meghatározza egyrészt M. Olson, aki szerint a modern állami beavatkozások, s így – meglátásunk szerint – a fejlesztéspolitika is olyan törekvéseknek tekinthetők,

---

* Jelen dolgozat a Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciájára (Budapest, 2010. november 5-7., Wesley János Lelkészképző Főiskola) a Civil Szemle 2010/1. számában (57-75. o.) megjelent Multiplikátor civilek? Kísérlet a nonprofit szféra fejlesztéspolitikában betöltött szerepének empirikus feltárására című elemző tanulmányunk alapján készített és előadott kutatási anyag írásos változata.

melyek keretében „a fejlett országok kormányzatai nemzeti össztermékük egyre nagyobb hányadát fordítják externáliáknak vagy kollektív javaknak tekintett dolgok előállítására” (Olson 1997: 208). Pontosabban az államok megfelelő intézményrendszer működtetése révén arra törekcsenek, hogy elkerüljék az A. Hirschman által „közrossznak” nevezett állapot kialakulását. Ez abból adódik, hogy a cselekvők saját egyéni érdekeiket szem előtt tartva kivonulnak a számukra nem elfogadható minőségű szolgáltatást nyújtó szervezetekből, azonban a szervezet teljesítménye nem javul, hanem éppenséggel tovább romlik, és a szervezet tagjai távozásukat követően sem válnak közömbössé a szervezet tevékenységével szemben (Hirschman 1995: 106)¹.

A kollektív cselekvési szituációk esetében tehát az egyéni és a közösségi érdek összeütközésbe kerül, s nem kerül sor a közös cél kivitelezésére – mutatott rá Olson (1997: 49). A problémát a játékelmélet nyelvére R. Hardin (1998) fordította le (lásd még: Orbán 2006: 20-21), aki egy kvázi N-szereplős fogoly-dilemma szituációban (N=10) értelmezte a közjavak létrehozásának paradoxonát az alábbiaképpen:

		Közösség nyereményei	
		Fizet	Nem fizet
Egyén nyereményei	Fizet	1; 1	-0,8; 0,2
	Nem fizet	1,8; 0,8	0; 0

Forrás: Hardin 1998: 193; Orbán 2006: 19.

A modellben egy tíz főből álló csoport tagjai az erőforásaik kétszeresét érő kollektív jószág létrehozására tesznek kísérletet (Hardin 1998: 193-195; Orbán 2006: 18-19), azonban a törekvés kudarcba fullad, mert minden *racionális* egyéni szereplő domináns stratégiája a dezertálás; az együttműködés megtagadása, mivel egyéni hasznát ekkor képes maximalizálni (potyautas probléma)². Az ilyen helyzetek megoldása alapvetően kétféleképpen történhet. A (1.) *külső, intézményesített megoldások* esetében a játék szabályai változnak meg – ami az emberek lehetőségeinek, attitűdjeinek és hitének megváltozását jelenti –, mely változás azonban nem szükségszerűen csoporton kívüli. Ezek lehetnek centralizáltak vagy decentralizáltak, attól függően, hogy a csoport tagjai körében milyen mértékben elterjedt a változtatásra irányuló kezdeményezés³. Ebben a tekintetben központosított külső megoldásnak tekinthető

¹ Klasszikusan ilyen szituációt jelenít meg a nyilvános- és magániskolák példája, ahol a gyermekeiket magániskolába küldő szülők – szándékolatlanul – a közoktatás színvonalának további csökkenéséhez járulnak hozzá (Hirschman 1995: 108).

² A fenti példa tetszőleges N-szereplős helyzetre is kiterjeszhető, ahol minden további együttműködő szereplő vagy oly módon növeli a többiek hasznát, hogy (1.) növeli a rendelkezésre álló közjószág mértékét, avagy (2.) annak valószínűségét növeli, hogy a közjószág egyáltalán létrehozásra kerül (Orbán 2006: 20-21).

³ A kollektív cselekvési szituációk (2.) *belső vagy spontán megoldásai* esetében (az *egoizmus, altruizmus, kollektívizmus* és *elvhűség* szociálpszichológiai motívumai) nincs

mindenek előtt az *állam*⁴, továbbá ide sorolandóak a *közösségek*, a *politikai vállalkozók*, a *tulajdonviszonyok egyértelművé tétele*, illetve a *szelektív ösztönzők*. Ezen megoldási lehetőségek közül jelen téma szempontjából elsődleges az *állam* és a *szelektív ösztönzők* – továbbá kiemelten a *közösségek*. A szelektív ösztönző fogalmát Olson vezette be, és jelentőségét szemlélteti, hogy Olson szerint kollektív javak biztosítására egy csoportban „*csak akkor kerül sor, ha a csoport tagjait kényszer vagy bizonyos külső ösztönzők alkalmazásával sikerül rávenni arra, hogy közös érdekeik alapján cselekedjenek*” (Olson 1997: 49). Vagyis a csoporttagok számára bizonyos nem kollektív javakat is biztosítani kell a kollektív javak létrehozásához (Olson 1997: 22).

Megközelítésünkben – a fejlesztéspolitika mint kollektív cselekvés – az a szereplő, mely a szelektív ösztönzőket rendelkezésre bocsátja illetve koordinálja; az állam – mely különféle intézményi technikákat alkalmaz a szelektív ösztönzők allokálásának koordinálására. Az állam szerepvállalásához kapcsolódóan G. Tullock mutat rá, hogy az ún. nem privát negatív externáliák közé tartoznak azok az esetek, amikor *a kormány tesz olyat, ami hátrányosan érint egyes csoportokat*. Érdekes módon azonban – Tullock szerint – az ilyen helyzetek éppen akkor állnak elő, amikor *a kormányok igyekeznek megszüntetni egyes externáliákat, és ekkor újabb externáliákat teremtenek* (Tullock 2005: 20)⁵.

2.2. INTÉZMÉNYEK, LEHETETLENSÉGI TÉTEL, INTÉZMÉNYI HATÁSOK

Kiemelten fontosnak tartjuk a fejlesztéspolitikai beavatkozások értelmezésekor J. Elster koncepcióját, aki szerint az intézményeknek két aspektusa különíthető el. Egyrészt egy intézmény vizsgálható mint felnagyított egyén, mely választ, cselekszik és dönt, másrészt pedig mint olyan létező, melyet egyének hoznak létre és működtetnek (Elster 1997: 150)⁶. Utóbbi tekintetben akkor beszélhetünk közös intézményi akaratról illetve (köz)érdekről, ha az intézményt diktatórikusan működtetik. Amennyiben ez nem teljesül, és az intézmény demokratikus elvek szerint működik, a közös érdek illetve akarat kimunkálása az eltérő érdekű egyének – illetve szervezetek, csoportok – miatt problematikus lehet, mely probléma megoldásában gyakran a többségi szavazás sem segít (Elster 1997: 157-159). Ezt a kollektív döntési helyzetet *szavazási paradoxonnak* is nevezik (Bod 2006: 39), s az alábbiaképpen formalizálható:

---

szó a játék szabályainak megváltoztatásáról, a kollektív együttműködés önként, külső erő hatása nélkül jön létre (Orbán 2006: 25-39).

- ⁴ Mely rendelkezik azzal a kényszerítő erővel, aminek révén közös cselekvés alakulhat ki az olyan alapvető közjavak létrehozására mint a társadalmi rend, béke és biztonság.
- ⁵ Az ilyen extern hatások esetében például egy állami intézkedés egy kisebbségre nézve járhat negatív hatásokkal (a többség többletköltséget kényszerít a kisebbségre). Vagy az adott kormány területi fennhatóságán kívüliekre (ebben az értelemben például Irak bombázása externália a szerző szerint) ró terheket (Tullock 2005: 14).
- ⁶ Az intézményekkel kapcsolatban lásd továbbá: North 1990.

Személyek \ Opciók	A	B	C
X	1.	2.	3.
Y	3.	1.	2.
Z	2.	3.	1.

Forrás: Bod 2006: 40.

A fenti modell szereplői (X, Y és Z; értelmes és tájékozott, a közügyekről egyértelmű vélemény kialakítására képes személyek) többségi szavazás révén kívánják eldönteni, hogy mely alternatívát valósítják meg (A, B vagy C). A döntéshozók preferenciarendezésének változatlansága mellett azonban nincs egyértelmű kimenetele a szavazásnak – a többségi akarat szerint $A > B > C > A$. Ezt a dilemmát K. Arrow formalizálta, és *lehetetlenségi tétel*nek nevezte el, melynek értelmében tehát nem hozható létre olyan jóléti függvény, amely a társadalom minden egyes tagjának preferenciáit tükrözné, és amellet konzisztens döntést eredményezne (Bod 2006: 40).

A fejlesztéspolitikai intézményrendszer egyrészt tehát valamilyen módon megalkotja a főbb fejlesztési irányvonalakat és célokat, s valamiképpen ösztönzi ezen célok megvalósítását. Kutatásunk szempontjából a fontos probléma az utóbbi, ösztönzés kérdése⁷.

Amennyiben a megvalósítandó célok – melyek különféle fejlesztési koncepciókban, dokumentumokban formalizálódnak (pl. Nemzeti Fejlesztési Terv) – mint valamiféle népakarat, nemzeti érdek (Elster 1997: 157) rendelkezésre állnak, azok megvalósítására való törekvés több kimenetelt is eredményezhet. Amint Elster fogalmaz: „*amikor az intézmények befolyásolják az emberek jólétét, akkor vagy mindenkinek a helyzetét javítják, vagy egyeseket javítják mások kárára, vagy mindenkiket rontják.*” (Elster 1997: 153) Emellett továbbá a megvalósítani kívánt cél meghiúsulhat vagy más, nem szándékolt mellékhatásokkal is járhat, amennyiben az intézmény nem képes előre látni döntésének másod- vagy harmadfokú hatásait (Elster 1997: 155).

A területi egyenlőtlenségek mérséklését, felszámolását célzó intézményrendszer – feltételezett és empirikusan vizsgálni kívánt – nem szándékolt hatása az alábbiképpen írható le a fejlesztéspolitikai intézkedések hatásának vizsgálatára kidolgozott elméleti fogalomkerettel (Bartus-Lannert-Moksony-Németh-Papp-Szántó 2005: 6-9):

⁷ Bár kétségtelen, hogy vizsgálatra érdemes volna, hogy vajon milyen mechanizmus révén történik meg a fejlesztési prioritások meghatározása, ki és hogyan dönti el, hogy mibe ruházzon be az állam (pl. a területfejlesztés vonatkozásában pólus-típusú fejlesztés avagy kohéziós felzárkóztatás?). Lásd ehhez: „*Ha az állam nem tud mindenki kedvére tenni, akkor kiválasztja azokat, akiknek jó lesz kedveznie.*” (Jasay 2002: 133)

$a \rightarrow A \rightarrow X$ helyett $a \rightarrow A_1 \rightarrow a_1$
ahol
 X – az elérendő fejlesztéspolitikai célkitűzés (a területi egyenlőtlenségek csökkentése – mint kollektív jószág)
 a – X megvalósításának feltételezett lehetséges eszköze (szelektív ösztönzők működtetése)
 A – olyan empirikus szabályszerűség, mechanizmus, mely szerint a eszköz feltételezhetően alkalmas X megvalósítására
 a_1 – az egyes eszközök alkalmazása mellett fellépő mellékhatás
 A_1 – az a_1 mellékhatás létrejöttéhez vezető empirikus szabályszerűség, mechanizmus

Azaz

a eszközzel, A mechanizmus révén X nem jön létre, hanem a eszközzel, A_1 mechanizmus révén a_1 mellékhatás jön létre, vagyis a folyamat *célellentétes*⁸ (Szántó 2006: 24).

Kutatásunk keretében a fenti elméleti-konceptcionális szemléletmódot alkalmazva vizsgáljuk a fejlesztéspolitikai intézményi hatásokat, bevonva az elemzésbe azokat az *intézményi minősítéseket*, amiket a fejlesztéspolitikai döntésekkor figyelembe vesznek. Ily módon egyfajta intézményelvű szemléletmód érvényesítésére törekszünk.

„a társadalmi tőke [...] hozzárendelése a többi tőkéhez megsokszorozhatja azok fenntartható fejlődést elősegítő hatását” (Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 343).

2.3. TÁRSADALMI TŐKE, FEJLESZTÉSPOLITIKA

Jelen adatelemzés során annak feltárására vállalkozunk, hogy a civil szféra milyen szerepet játszik a fejlesztési források megszerzésének fentiekben bemutatott rendszerében.

Kérdésfeltevésünk talán nem kifejezetten nevezhető eredetinek, hiszen – amint azt az alábbiakban bemutatjuk – a társadalmi tőke fejlesztéspolitikában való alkalmazására több szerző is felhívta a figyelmet. Bízunk azonban abban, hogy dolgozatunk érdeklődésre számot tarthat, mivel konkrétan megfogalmazott problémára igyekszünk *empirikus* választ adni.

A társadalmi tőke fogalma eltérő egyes szerzőknél – az egyes definíciókat, értelmezéseket és félreértelmezéseket (Sik 2006) több, a témával foglalkozó tanulmány is áttekinti (Orbán-Szántó 2006: 137-139; Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 335-337), így ettől eltekintünk. Kutatási témánk szempontjából lényeges, hogy az egyes társadalmi tőke koncepciók esetében kisebb vagy nagyobb mértékben megjelenik a jelenségnek a civil szerveződéssel való kapcsolata (Orbán-Szántó

---

⁸ A célellentétes következményekről lásd továbbá: Elster 1997: 100-101.

2006: 139; Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 340, 343), amennyiben a társadalmi tőke mechanizmusai között található – egyebek mellett – a társadalmi kapcsolathálókön alapuló *közösségi fejlődés és versenyképesség*, illetve a kollektív cselekvés és társadalmi együttműködés (Orbán-Szántó 2006: 142). A társadalmi tőke legfontosabb politikai funkciója éppen a civil társadalom kiterjesztésében és megerősítésében jelölhető meg. A bőséges társadalmi tőke feltétele az aktív civil társadalomnak, ami viszont nélkülözhetetlen a demokratikus politikai rendszer hatékony működéséhez (Orbán-Szántó 2006: 144).

Putnam (2006: 208) azt is megfogalmazza, hogy: *a megfelelő társadalmi-tőke készlettel rendelkező közösségek élvezik a magasabb gazdasági növekedés, az alacsonyabb szintű bűnözés, a kiterjedt szocializáció, jobb lelki/egészségi állapot vagy a jobb iskolai teljesítmény előnyeit* (Orbán-Szántó 2006: 143).

Azonban önmagában a társadalmi tőke léte nem feltétlenül a versenyképesség és fejlődés garanciája, mivel előfordulhat, hogy maga a civil társadalom is a járadékszerzés⁹ melegágyává válik: a civil társadalom szereplői idővel olyan érdekcsoportokká alakulhatnak, amelyek a közösségi forrásokat magáncélokra hasznosítják (Orbán-Szántó 2006: 144).

Ezen újfajta tőke megérintette a gyakorlati szakembereket is: az 1990-es évektől a tudományos érdeklődés mellett az alkalmazott, közpolitikai figyelem¹⁰ erősödött ezen erőforrás iránt¹¹. A különféle fejlesztési intézmények (pl. Világbank, Európai Bizottság)¹² egyre jelentősebb mértékben kezdtek építeni a gazdasági növekedést illetve a fenntartható társadalmi fejlődés célzó tevékenységük során a társadalmi tőkére (Orbán-Szántó 2006: 139; Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 336, 343).

A társadalmi tőke fogalma illetve megjelenési formái mellett ugyancsak érdekes kérdés a mérés lehetősége. Ebben a tekintetben két szemléletmód különül el (Orbán-Szántó 2006: 145): (1.) a társadalmi csoportok és csoporttagok számán

⁹ A járadékavadászattal kapcsolatban lásd: Johnson 1999: 236-244.

¹⁰ A társadalmi tőke a fejlesztéspolitika tekintetében két szempontból is érdekes lehet: (1.) hogyan ragadható meg a (meglévő) társadalmi tőke hatása a rendszer működésére. Illetve (2.) a módszertani individualizmus gondolatmentének értelmében a társadalmi tőke kialakulása általában nem szándékolt mellékterméke, következménye a hagyományoknak, a történelmi együttlésnek, a közös történelmi tapasztalatoknak, a vallásnak és hasonló társadalmi tényezőknek – s mint ilyen a kormányzatnak csak korlátozott a közvetlen ráhatása a társadalmi tőke képződésére (Orbán-Szántó 2006: 150). Utóbbihoz Magyarország vonatkozásában lásd: Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2005.

¹¹ Más megközelítés szerint „*a társadalmi tőke születésének pillanatától kezdve policy-orientált volt*” (Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 336).

¹² Nem csupán a nemzetközi fejlesztési szakirodalom esetében jelenik meg a társadalmi tőke szerepének hangsúlyozása: Magyarországon is felmerült az Európai Unió fejlesztések; a II. Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása kapcsán, illetve egyéb szakmai programokban, fórumokon (Szent István-terv, DEMOS Stratégiai Audit, TÁRKI Kockázat és Bizalom című elemzése) (Füzér-Gerő-Sik-Zongor 2006: 337, illetve 3. számú lábjegyzet).

alapuló megközelítés, és (2.) a társadalmi szintű bizalom és a civil szerveződések kiterjedtségén alapuló¹³.

Orbán A. és Szántó Z. (2006: 145-147) a társadalmi tőke mérésére az alábbi analitikus összefüggést dolgozza ki a civil társadalomhoz tartozó csoportok, illetve azok tagjainak száma alapján:

$$TT = \sum n_{1...t}$$

Ahol 'n' a tagok száma, 't' pedig csoportok száma. Ennek értelmében tehát adott közösségben a társadalmi tőke mértéke az önszerveződő csoportok, civil szervezetek által tömörített népességet jelenti.

A mutató több lépésben történő fokozatos finomítása során végül egy komplex mérőszámhoz jutnak, mely további tényezőket is figyelembe vesz:

$$TT = \sum (1 / r_n)(r_p k n)_{1...t}$$

Ahol 'r_n' a bizalmatlanságsugár, ami azon összetartó csoportok esetén jelenik meg, akik negatív külső hatásokat okozhatnak a társadalom egésze számára, azaz károsak és veszélyesek; 'r_p' a bizalomsugár, vagyis amikor a csoport kooperációs normái mint pozitív externáliák a csoporton kívülre is kiterjednek, 'k' pedig a csoport kohézióját kifejező koeficiens, vagyis a kollektív cselekvési képessége. Itt tehát adott közösségben jelen levő társadalmi tőke mértéke fordítottan arányos a csoportok által produkált negatív externáliákkal, növeli azonban a csoportoknak a körükön túlterjedő kooperációs készsége illetve azok összetartása (Orbán-Szántó 2006: 145-147).

Ezen szabatos mérési mód egy az egyben való alkalmazására – a rendelkezésre álló statisztikai adatok jellegéből adódóan – sajnos nem vállalkozhatunk, azonban adatelemzésünk során kiindulópontként, egyszerűsített formában ezt a szemléletmódot hasznosítjuk.

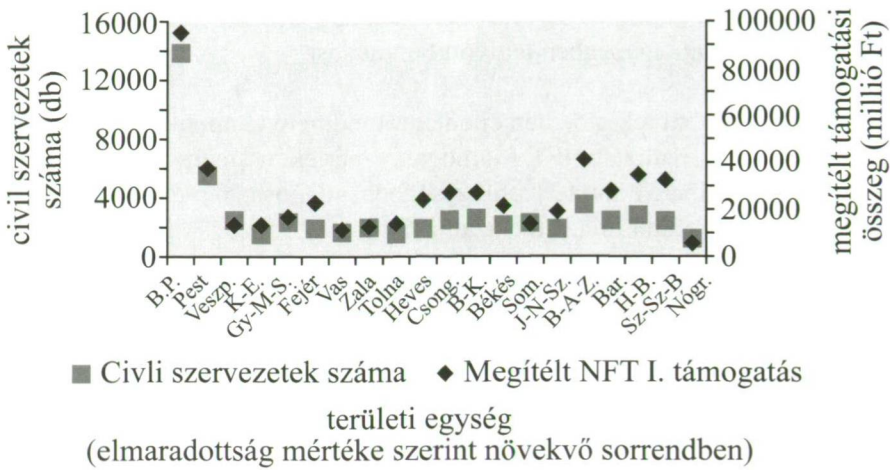
3. ADATELEMZÉS

Az általunk vizsgált kiinduló összefüggés az alábbiképpen foglalható össze: a fejlesztéspolitikai támogatások eloszlása Magyarország területi egységei – a megyék illetve Budapest – tekintetében jelentős eltéréseket mutat.

Ugyancsak különbségek vannak az egyes területi egységek elmaradottságának mértékében, valamint a civil szféra kiterjedtsége is eltérő képet mutat.

¹³ A civil szféra kiterjedtségével, jellemzőivel kapcsolatban – globális összehasonlításban és magyarországi adatokkal – lásd: Bocz 2009, Salamon-Anheier 1995 és Salamon-Anheier 1999.

1. ábra: A támogatási összeg, az elmaradottság és a civil szervezetek együttes eloszlása

A megítelt támogatási összeg és a civil szervezetek száma között bizonyos mértékű együttjárás figyelhető meg: a magas támogatást realizáló területi egységekben kiterjedt a nonprofit szféra, a fejlesztési forrásokat alacsonyabb mértékben megszerző területeken kevesebb civil szervezet található.

Az adatelemzés keretében elsőként ezt az összefüggést járjuk körül: olyan modell tesztelésére vállalkozunk, melynek révén megpróbáljuk a civil szféra tiszta – nettó – hatását megbecsülni. Ezen cél elérése érdekében többváltozós adatelemzési eljárást alkalmazunk, melyben a magyarázó változó(k) tiszta hatásá(i)t kontrollváltozók bevonásával kívánjuk feltárni¹⁴.

Elsőként az intézményi szinten szabályozott kedvezményezett kistérségek arányának mint a területi elmaradottság mértékének hatását vizsgáljuk. Ettől az intézményes szabályozástól azt várjuk, hogy növeli a szabályozás által – intenzívebben – érintett területek forrásle hívási képességét, vagy ami ezzel egyenlő; csökkenti a lépés/versenyhátrányt – tapasztalati következményként tehát elvárásunk, hogy a magasabb fokú kedvezményezettség magasabb átlagos támogatást jelent¹⁵.

A regressziós modell eredménye (1. táblázat¹⁶: Modell 1; M1) alapján megfo-

¹⁴ Lásd ehhez: Moksony 2006: 152-177.

¹⁵ Az Európai Unió területfejlesztési politikájában a kedvezményezett térségek szerepére vonatkozóan lásd: Horváth 2001.

¹⁶ Az elemzés során használt adatbázis összeállításához nem alkalmaztunk mintavételt, hanem a teljes populációra (Magyarország területi egységei a következőképpen; megyék és Budapest) vonatkozóan rendelkezünk megfigyelésekkel, így nem kerül sor általánosításra, s így a modellek eredményeinek értelmezése során nem fordítunk figyelmet a statisztikai szignifikancia-értékek vizsgálatára.

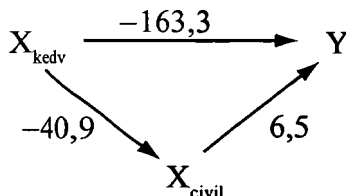
galmazható, hogy minél magasabb adott területi egységben (megyében és Budapestben) a kedvezményezett – azaz elmaradott – kistérségek aránya, összességében annál kisebb a megszerzett támogatás mértéke. Számszerűsítve: az elmaradott kistérségek arányának 1 százaléknyi növekedése átlagosan 163 millió forinttal csökkenti az adott területi egységben lehívott támogatást.

A non-profit szféra tekintetében ellentétes eredményt kapunk: a civil szervezetek száma növeli a realizált NFT I-támogatás mértékét: amennyiben eggyel több civil szervezet található adott területi egységben, átlagosan 6,5 millió forinttal több támogatással lehet számolni (1. táblázat: M2).

1. táblázat: Az elsődleges magyarázó változók hatásai (N=20)

Konstans, magyarázó változó	Modell (M...) konstans és B értékek		
	M1	M2	M3
Konstans	34433,599	6626,272	-2444,30
X_{kedv}	-163,303	-	131,48
X_{civil}	-	6,519	7,19

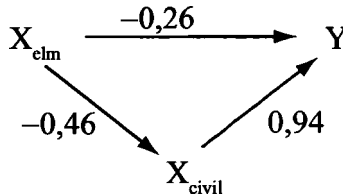
A kedvezményezett kistérségek arányának növekedése tehát csökkenti a megszerzett támogatási összeget, a civil szervezetek száma pedig növeli azt. Az elmaradottabb területek – azaz ahol magasabb a kedvezményezett kistérségek aránya – esetében azonban kevesebb civil szervezet található (ha a kedvezményezett kistérségek aránya 1 százalékkal nő, átlagosan 41-gyel kevesebb civil szervezettel lehet számolni). Ez az összefüggés a későbbiekben lesz fontos számunkra.

Budapestet két ok miatt szerepeltetjük külön az adatelemzés során: 1. az adatbázis összeállításakor használt adatforrások mindegyike esetében külön kerül közlésre a Budapesttel kapcsolatos adat; 2. Budapest kétségt kívül markáns része Magyarország területi egységeinek, és amennyiben kihagynánk az elemzésből, a területi egyenlőtlenségek egy jelentős oldala hiányozna a megrajzolható képből.

A változók közötti (Pearson-féle) korrelációs értékek alapján továbbá megfogalmazható, hogy a legerősebb kapcsolat a civil szervezetek száma és a lehívott támogatási összeg között mérhető:

Amennyiben a fenti két független változót egyszerre szerepeltetjük a modellben, az összefüggés az alábbiképpen írható le (1. táblázat: M3): az intézményi szinten szabályozott kedvezményezett kistérségek aránya növeli a megszerzett támogatási arányt. Egyrészt megfogalmazható tehát, hogy kontrollálva a modellt a civil szervezetek száma szerint – azaz egy olyan (elképzel) állapotban, mintha minden területi egységben azonos számú civil szervezet volna –, átlagosan 131 millió forinttal több támogatás kerülne lehívásra. Másrészt az is látható, hogy konstanson tartva a kedvezményezett kistérségek arányát – azaz ha minden területi egység azonos fejlettségi/elmaradottsági szinten állna –, amennyiben a civil szervezetek száma eggyel nő, átlagosan 7 millió forinttal nő a támogatási összeg.

Vagyis első összefüggésben a civil szervezetek száma növeli a támogatási összeg mértékét, s a civil szféra azonos mértéke esetén a kedvezményezett kistérségek aránya szintén pozitív hatással van adott területi egység forráslehívási képességére.

A fenti összefüggés belső érvényessége azonban megkérdőjelezhető, hiszen számolnunk kell azzal, hogy egyéb tényezők is befolyásolhatják a fejlesztési források területi eloszlását. Az adatelemzés további részében a belső érvényesség növelésére teszünk kísérletet adott területi egységek további jellemzőinek kontrollváltozóként való bevonásával¹⁷.

Nyilvánvalóan lényeges tényező a vizsgált téma szempontjából, hogy az adott területi egység milyen társadalmi-gazdasági jellemzőkkel bír. Ezen jellemzők megragadásához három változóban gyűjtöttünk össze megyei szintű adatokat: lakosság szám, 1000 lakosra jutó vállalkozások száma, urbanizáltság. Kontrollálásuk szükséges lehet, mert vélekedésünk szerint a lakosság szám tekintetében számolhatunk egy olyan hatással, hogy annak növekedése növeli az adott területi egységre jutó támogatás mértékét, továbbá ahol magasabb a népesség, ott a civil szervező-

¹⁷ A zavaró tényezők, alternatív magyarázatok hatásának kiküszöbölésekor természetesen számos tényező esetleges hatásával számolnunk kellene. A rendelkezésre álló adatok azonban korlátozzák minden egyes tényező szerepeltetését. Ily módon csupán abban bízhatunk, hogy az elemzés további folytatásával közelebb kerülünk a magyarázó változók egy tiszta hatásának becsléséhez.

désnek is eleve szélesebb bázisa lehet. A vállalkozások viszonylagos elterjedtsége a forráslelhívási képességet feltehetően pozitívan befolyásolja, s a társadalom önszerveződése is magasabb fokú lehet egy olyan területen, ahol a vállalkozói szféra kiterjedtebb. Végül az urbanizáltság – a városok magasabb aránya a településeken belül – szintén növelheti a támogatások mértékét, s a civil szervezetek többsége egyértelműen városokban koncentrálódik¹⁸. Azonban nem vizsgáljuk ezen változók egyéni hatását, hanem egyetlen indexben összesített formában vonjuk be az elemzésbe¹⁹.

A kontrollváltozó bevonását követően nem tapasztalható lényeges változás a számunkra elsődlegesen érdekes magyarázó változók becsült hatása tekintetében (lásd: 2. táblázat: M4). Hiszen a kedvezményezett kistérségek arányának egységnyi – 1 százalékos – növekedése átlagosan 134,9 millió forinttal növeli a támogatási összeget, 1-gyel több civil szervezet pedig átlagosan 6,9 millió forinttal – kontroll alatt tartva a társadalmi-gazdasági jellemzőket, vagy másképpen megfogalmazva: ha azt feltételeznénk, hogy ezen tényező szempontjából minden területi egység egyforma. Természetese azonban az is megállapítható, hogy a nagyobb lakosság-számú, magasabb vállalkozási hajlandóságú, és urbanizáltabb területi egységek magasabb támogatást tudhatnak magukénak²⁰.

A civil szféra kiterjedtségének meglehetősen leegyszerűsítő mérőszáma az adott területi egységben található civil szervezetek száma, hiszen a civil szervezeteknek megannyi típusa különíthető el, illetve működésük tekintetében is sok szempontból különbözőek lehetnek. Ezen elnagyoltság enyhítése érdekében kiragadunk elsőként egy tényezőt, s a következő modellben (2. táblázat: M5) a közhasznú és kiemelten közhasznú civil szervezetek százalékos arányát emeljük be az elemzésbe. Feltételezhetően ezen szervezetek saját céljaik megvalósításán túli, a köz számára is fontosnak tekinthető tevékenységeikkel gyakrabban és esetleg sikeresebben szerepelnek adott pályázati rendszer(ek)ben²¹.

¹⁸ 2006-ban az összes hazai civil szervezetnek (58242 db) 23,8 %-a budapesti, 22,1 % megyeszékhelyekhez kötődik, 28,9 % található a többi városban, s mindössze 25,2 %-a községekben. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal honlap: stADAT-táblák: 3.2.5. A nonprofit szervezetek száma, megoszlása és összes bevétele településtípus szerint (2005–).

¹⁹ A kontrollváltozó (X_{tgh}), illetve az azt alkotó eredeti változók részletes bemutatását lásd rendre: Függelék 2: A területi egységek társadalmi-gazdasági jellemzőit mérő index létrehozása – a főkomponenselemzés eredményei; valamint Függelék 1: A változók bemutatása.

²⁰ Mivel a főkomponens-pontszámok standard eloszlásúak, a modellben szereplő becsült 'b' érték (964,83) tartalmi értelmezésére nem vállalkozunk.

²¹ Természetesen azonban itt különösen hangsúlyozni szükséges a már korábban is hivatkozott problémákat, amennyiben: (1.) a közérdek meghatározása már önmagában gyakran nehézségekbe ütközhet (lehetetlenségi tétel; lásd: Bod 2006: 40). És (2.) előfordulhat, hogy maga a civil társadalom is a járadékszerzés melegágyává válik: az NGO-k idővel olyan érdekcsoportokká alakulhatnak, amelyek a közösségi forrásokat

A civil szervezetek becsült hatása lényegében nem módosul ezen kontrollváltozó bevonását kövően; a kedvezményezett kistérségek arányának hatása azonban valamelyest csökken: 131-ről 115-re. A civil szervezetek számának tulajdonítható hatás változatlansága mellett azonban azt tapasztaljuk, hogy amennyiben 1%-kal nő a közhasznú szervezetek aránya, adott területi egységben átlagosan majdnem 181 millió forinttal több támogatás realizálódik.

A non-profit szféra aktivitását más módon is megkísérelhetjük finomítani – a civil szervezetek által beadott nyertes NFT I. pályázatok számának bevonásával. Várhatóan ezen kontrollváltozó beemelése nélkül is torzítással kellene számolnunk, hiszen ez a változó egyrészt a civil szervezetek vonatkozásában közvetlenül megjeleníti a non-profit szféra eltérő pályázati aktivitását, másrészt pedig az adott területi egységben megfigyelhető elnyert támogatási összegre is tisztább becslést kaphatunk, ha kiszűrjük, hogy az összes támogatásból arányaiban mekkora részért felelős a non-profit szféra.

2. Táblázat: Kontrollváltozókkal kibővített modellek

Konstans, magyarázó változó	Modell (M...); konstans és B értékek				
	M3	M4	M5	M6	M7
Konstans	-2444,30	-1672,83	-9987,26	-3911,49	-14875,29
X_{kedv}	131,48	134,95	115,30	79,10	48,34
X_{civil}	7,19	6,87	6,96	5,56	6,25
X_{tgh}	-	964,83	-	-	-2947,17
X_{kozh}	-	-	180,93	-	205,22
X_{nppr}	-	-	-	110,28	114,15

Ezen kontrollváltozós modell (2. táblázat: M6) során kapott becsült értékek jelentős változást mutatnak: a kedvezményezett kistérségek arányának hatása az eredeti modellhez (M3) képest számottevően – majdnem felével – lecsökken: 131,5-ről 79,1-re. Vagyis ha minden területi egységben ugyanannyi pályázatot adtak volna be a civil szervezetek, átlagosan „csupán” 79 millió forintnyi támogatás-többletet jelentene az intézményi szabályozás révén kedvezményezettnek nyilvánított kistérségek arányának 1 százalékos növekedése. A civil szervezetek számának hatása is mérséklődik: egy szervezetre vetítve átlagosan 5,6 millió forintra csökken.

---

magáncélokra hasznosítják (Orbán-Szántó 2006: 144) – s ekkor ha sikerül(ne) is megállapítani a közérdeket, annak megvalósítása nem történik meg.

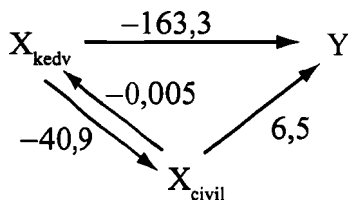
Végezetül az utolsó modellben a fenti kontrollváltozók mindegyikét egyszerre vonjuk be az elemzésbe. Az ezen becslés során kapott 'b' értékek tehát egy olyan helyzetet jelenítenek meg, amikor minden területi egység azonos társadalmi-gazdasági jellemzőkkel bír, ugyanakkora a közhasznú szervezetek aránya és a non-profit szféra tagjai által beadott NFT I. projektek száma. Reményeink szerint bízhatunk abban, hogy az így módon kapott eredmények belső érvényessége magas(abb).

Az eredmények (2. táblázat: M7) alátámasztani látszanak az előbbi elvárásunkat – legjellemzőbben a kedvezményezett kistérségek aránya tekintetében mért hatás esetében. Hiszen az eredetileg mért becsléshez (131,5) képest jelentős csökkenés tapasztalható: a kedvezményezett kistérségek arányának 1 százalékpontos növekedése – minden más tényező állandósága mellett – átlagosan 48,3 millió forinttal növeli az adott területi egységre jutó támogatást.

Az eredeti modellben tapasztalt hatáshoz (7,2) képest a civil szervezetek számának egységnyi növekedése pedig átlagosan 6,3 millió forinttal növeli a támogatási összeget.

A fentiekben igyekeztünk valamelyest finomítani a vizsgált magyarázó változók hatására adott regressziós becsléseket. Az elemzés második részében azt próbáljuk feltárni, hogy milyen összefüggés mutatható ki a magyarázó változók között – vagyis hogy függ-e az egyik magyarázó változó hatása a másiktól.

Ehhez első lépésként visszanyúlunk az eredeti összefüggéshez, amit kibővítettünk a két magyarázó változó közötti – kétirányú – regressziós együtthatókkal.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy az elmaradottabb területek – azaz ahol magasabb a kedvezményezett kistérségek aránya – esetében kevesebb civil szervezet található (ha a kedvezményezett kistérségek aránya 1 százalékkal nő, átlagosan 41-gyel kevesebb civil szervezettel lehet számolni). Továbbá a civil szervezetek egységnyi növekedésével csökken adott terület elmaradottsága (ha egy civil szervezettel több van, 0,005-del csökken a kedvezményezett kistérségek százalékos aránya – azaz adott területi egység elmaradottsága).

Ezek alapján okkal feltételezhetjük, hogy az egyes – elmaradottabb – területeken a kedvezményezett státus mint intézményi szabályozás hatása a megszerzett NFT I.-támogatás összegére függ attól, hogy milyen mértékű a civil szféra kiterjedtsége. Az adatelemzés szempontjából ez a feltevés az interakciós hatás vizsgálatát teszi szükségessé²².

²² Az interakciós hatásról lásd: Moksony Ferenc 2006: 80-91.

Az interakciós hatás teszteléséhez egy új változó (X_{INTER}) létrehozása szükséges az eredeti magyarázó változók szorzataként²³, amit az eredeti magyarázó változókkal egyszerre szerepeltetünk a modellben.

3. Táblázat: Interakciós hatást tartalmazó modellek

Konstans, magyarázó változó		Modell (M...); konstans és B értékek	
		M8	M9
Konstans	(b_0)	-287,575	2867,842
X_{kedv}	(b_1)	-83,825	-71,519
X_{civil}	(b_2)	6,814	0,819
X_{INTER}	(b_3)	0,088	0,070
X_{tgh}	(b_4)	-	3282,278
X_{kozsh}	(b_5)	-	7,025
X_{nppr}	(b_6)	-	61,378

Ekkor tehát azt feltételezzük, hogy az egyik magyarázó változó függő változóra gyakorolt hatása függ egy másik magyarázó változó értékétől (Moksony 2006: 84.). Ez a hatás jelen vizsgálat esetében 0,088-nyi (3. táblázat: M8) illetve a tisztított, kontrollváltozók mellett becsült értékeket feltüntető modell esetében 0,070-nyi (3. táblázat: M9), mely – egyrészt²⁴ – azt jelenti, hogy a civil szervezetek számának egységnyi változása ennyivel növeli a kedvezményezett kistérségek százalékos arányának a támogatási összegre gyakorolt hatását.

A b_3 együttható tartalmi értelmezéséhez a lineáris regresszió aktuális változókkal felírt képletére van szükségünk:

$$\hat{Y} = b_0 + b_1 * X_{kedv} + b_2 * X_{civil} + b_3 * X_{INTER} \quad , \text{ azaz}^{25}$$

$$\hat{Y} = b_0 + b_1 * X_{kedv} + b_2 * X_{civil} + b_3 * X_{kedv} * X_{civil}$$

²³ Lásd: Függelék 1.: Változók bemutatása.

²⁴ Hiszen az interakciós hatás szimmetrikus, lásd: Moksony 2006: 85.

²⁵ A teljes egyenlet természetesen a kontrollváltozókat tartalmazó interakciós modell esetében hosszabb, hiszen abban benne van a többi független változó, rendre: X_{tgh} , X_{kozsh} , X_{nppr} . Azonban mivel ezek nem relevánsak az általunk jelenleg vizsgált független változók interakciós hatásának becslése szempontjából, nem tüntetjük fel őket a képletben. Így a képlet is könnyebben kezelhető.

Az interakciós modellben (3. táblázat: M8, M9) becsült együtthatók segítségével kiszámítható, hogy milyen hatást gyakorol a civil szervezetek száma az adott területi egységre jutó támogatási összegré a kedvezményezett kistérségek arányának függvényeként. Ehhez az előbbi interakciós változót tartalmazó egyenletet kell átrendezni oly módon, hogy a civil szervezetek hatása a kedvezményezettség függvénye legyen:²⁶

$$\hat{Y} = b_0 + b_1 * X_{\text{kedv}} + (b_2 + b_3 * X_{\text{kedv}}) * X_{\text{civil}}$$

Mivel a magyarázó változónak – a kedvezményezett kistérségek százalékos aránya – számos különböző értéke van, oly módon járunk el, hogy kiválasztunk néhány jellemző értéket (átlagos, illetve egy-egy szórásnyival az átlag alatt és felett)²⁷, s azok esetében számítjuk ki a civil szervezetek egységnyi növekedésének hatását a támogatási összegré.

4. Táblázat: A civil szféra hatása a kedvezményezettség függvényében

X_{kedv} értéke (átlag=54,027; szórás=30,673)	X_{civil} hatása ($b_2 + b_3 * X_{\text{kedv}}$)	X_{civil} tisztított hatása ($b_2 + b_3 * X_{\text{kedv}}$)
átlag-1 szórás (23,354)	8,869	2,454
átlag (54,027)	11,568	4,601
átlag+1 szórás (84,7)	14,268	6,748

A 4. táblázatban kiszámított, illetve a 2. ábrán feltüntetett értékek²⁸ révén jól látható, hogy miként erősödik a civil szervezetek hatása a kedvezményezett kistérségek arányának növekedésével: átlag alatti „kedvezményezettségi” szinten 1-gyel több civil szervezet csak átlagosan 8,9 millió forinttal (a kontrollváltozós modell esetében 2,5 millió forinttal) növeli a támogatási összeget, átlag feletti elmaradottság esetén azonban átlagosan 14,3 millió forinttal (kontrollváltozós becslés esetén 6,8 millió forinttal). Vagyis *a civil szervezetek forráslelőhelyi kapacitása erősebb az elmaradottabb területeken.*

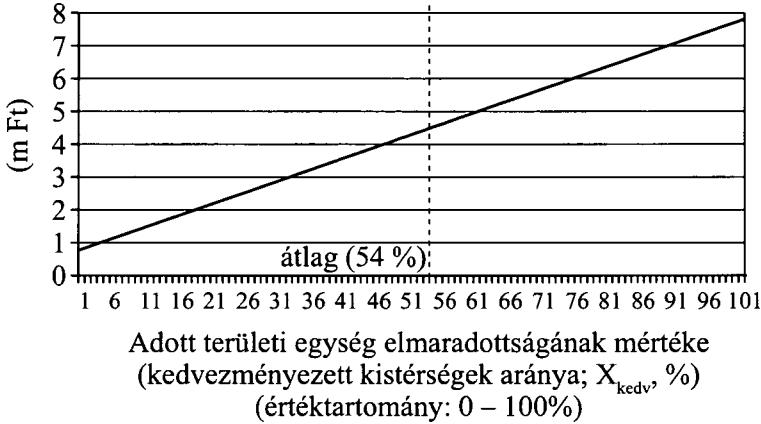
²⁶ Az eljárás logikáját lásd: Moksony 2006: 84-85.

²⁷ Ebben az esetben is az alábbi forrásra való hivatkozással járunk el: Moksony 2006: 90.

²⁸ Ezen értékeket a kontrollváltozós modell eredményei alapján számítottuk ki,

2. ábra: A civil szervezetek számának hatása az elmaradottság függvényében

A civil szervezetek számának (X_{civil}) támogatási összegre (Y) gyakorolt hatása az elmaradottság (X_{kedv}) függvényében (m Ft.)

Az interakció azonban szimmetrikus, ezért az interakciós modellek eredményeinek felhasználásával azt – a kétségkívül rendkívül érdekes hatást – is kiszámíthatjuk, hogy a kedvezményezett kistérségek aránya milyen hatást gyakorol (mely hatás az interakciós modellekben negatív!) a támogatási összeg alakulására – a civil szféra kiterjedtségének adott szintje mellett. Ehhez a korábban is alkalmazott interakciós egyenletre van szükségünk:

$$\hat{Y} = b_0 + b_1 * X_{kedv} + b_2 * X_{civil} + b_3 * X_{kedv} * X_{civil}$$

Jelen számítás esetében azonban az egyenletet olyan formában rendezzük át, hogy a kedvezményezett kistérségek arányának hatása a civil szervezetek számának függvénye legyen:

$$\hat{Y} = b_0 + b_2 * X_{civil} + (b_1 + b_3 * X_{civil}) X_{kedv}$$

Ezek alapján meghatározható a kérdéses hatás:

5. Táblázat: A kedvezményezettség hatása a civil szervezetek számának függvényében

X_{civil} (átlag= 2912,1; szórás= 2739,314)	X_{kedv} hatása ($b_1+b_3 * X_{civil}$)	X_{kedv} tisztított hatása ($b_1+b_3 * X_{civil}$)
átlag-1 szórás (172,786)	-68,619	-59,424
Átlag (2912,100)	172,439	132,328
átlag+1 szórás (5651,414)	413,499	324,080

A táblázat rendkívül érdekes eredményei alapján megfogalmazható, hogy *ahhoz, hogy a kedvezményezett kistérségek aránya mint intézményes szabályozás növelje az adott területi egységre jutó támogatást, a civil szervezetek legalább átlagos, vagy annál nagyobb számára van szükség.*

A 3. ábra továbbá szemlélteti, hogy a civil szervezetek mekkora száma esetén fejt ki már pozitív hatást a kedvezményezettség: ez az érték *átlagosan* 1035,99 db civil szervezet²⁹, s így – bár az adatbázisban a legalacsonyabb érték 1130 db – az előbbieket pontosításképpen azt mondhatjuk, hogy – a vizsgált adatokból meghatározott tendencia alapján – ha adott területi egységben 1035 vagy kevesebb civil szervezet van, a vizsgált intézményi szabályozás *nem fejt ki a szándékolt célt.*

²⁹ Az x tengely értékeinek számossága következtében a pontos érték az ábráról nehezen leolvasható, azonban a hatást mérő interakciós egyenletből kifejezett vonatkozó részből egyértelműen kiszámítható:

$$X_{kedv} = b_1 + b_3 * X_{civil}$$

Legyen a kedvezményezettség hatása pozitív, minimum 1! Azaz:

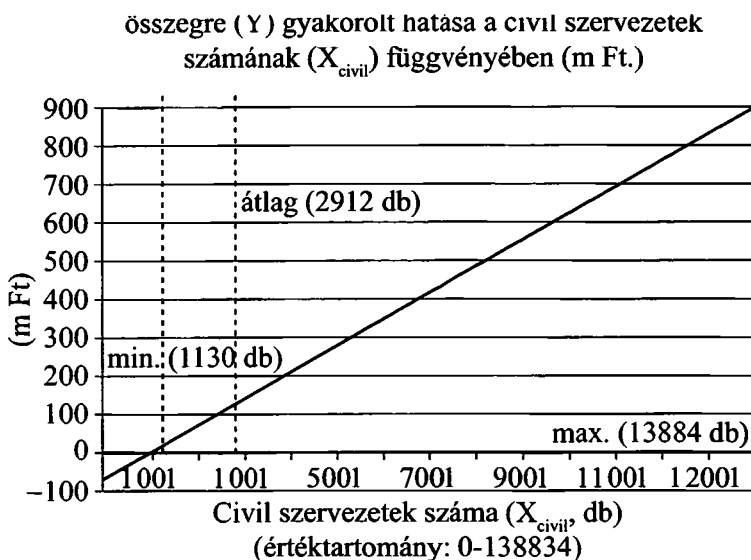
$$1 = b_1 + b_3 * X_{civil}$$

A kérdés, hogy adott, az interakciós modellből ismert b_1 és b_3 értékek mellett X_{civil} mekkora értéke esetén teljesül az egyenlőség. Vagyis az

$$\frac{1 - b_1}{b_3} = X_{civil}$$

egyenlet alapján kapjuk a keresett értéket.

3. ábra: A kedvezményezetttség hatása a civil szervezetek számának függvényében

4. AZ EMPIRIKUS ELEMZÉSEK EREDMÉNYEINEK ÖSSZEGZÉSE

Az adatelemzés eredményei az alábbiaképpen foglalhatók össze:

Az egyszerű kétváltozós modellek esetében (1.) a kedvezményezett kistérségek magasabb aránya csökkenti a megszerzett támogatás mértékét (átlagosan 163 millió forinttal), ugyanakkor (2.) a civil szervezetek száma növeli a realizált NFT I-támogatás mértékét (eggyel több civil szervezet esetén átlagosan 6,5 millió forinttal).

A kontrollváltozós modell eredményei lényeges változást jeleznek, amennyiben (1.) a kedvezményezett kistérségek arányának növekedése *növeli* (átlagosan 48,3 millió forinttal) az adott területi egységre jutó támogatást, (2.) a civil szervezetek számának egységnyi növekedése pedig átlagosan 6,3 millió forinttal szintén növeli a támogatási összeget.

A magyarázó változók közötti kapcsolatra azonban jellemző, hogy (1.) az elmaradottabb területeken kevesebb civil szervezet található, és (2.) a civil szervezetek egységnyi növekedésével csökken adott terület elmaradottsága.

Az előző megfigyelésre alapozott interakciós modell eredményei alapján megfogalmazható, hogy (1.) a civil szervezetek hatása erősödik a kedvezményezett kistérségek arányának növekedésével, továbbá (2.) ahhoz, hogy a kedvezményezett kistérségek aránya mint intézményes szabályozás növelje az adott területi egységre jutó támogatást, a civil szervezetek legalább átlagos – egészen pontosan legalább 1036 db –, vagy annál nagyobb számára van szükség.

IRODALOM

- Bartus Tamás-Lannert Judit-Moksony Ferenc-Németh Szilvia-Papp Z. Attila-Szántó Zoltán (2005): *A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata*. Budapest: TÁRKI Rt. Forrás: www.tarki.hu, www.fejlesztepolitika.gov.hu Letöltve: 2006. 11. 14.
- Bocz János (2009): *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig*. Ph.D. értekezés. Forrás: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet Szociológia Doktori Iskola elektronikus könyvtár: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/375/01/bocz_janos.pdf
- Bod Péter Ákos (2006): *Bevezetés a gazdaságpolitikába*. Budapest: Aula Kiadó
- Elster, Jon (1997): *A társadalom fogaskerekei*. Budapest: Osiris Kiadó
- Füzér Katalin-Gerő Márton-Sik Endre-Zongor Gábor (2005): *A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel*. Fejlesztéspolitika társadalmi hatásai 4. Budapest: TÁRKI Rt.
- Füzér Katalin-Gerő Márton-Sik Endre-Zongor Gábor (2006): Társadalmi tőke és fejlesztés. In Kolosi Tamás-Tóth István György-Vukovoch György (szerk.): *Társadalmi riport 2006*. Budapest: TÁRKI, 335-350.
- Hardin, Russel (1998): A kollektív cselekvés mint megegyezéses, N szereplős fogolydilemma. In Csontos László (vál.): *A racionális döntések elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó-Láthatatlan Kollégium, 191-208.
- Hirschman, Albert O. (1995): *Kivomulás, tiltakozás, hűség. Hogyan reagálnak vállalatok, szervezetek és államok hanyatlására az érintettek?* Budapest: Osiris Kiadó
- Horváth Gyula (2001): Az Európai Unió strukturális és kohéziós politikája. In Horváth Gyula (szerk.): *Az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájának szabályozása*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 13-39.
- Jasay, Anthony de (2002): *Az állam*. Budapest: Osiris Kiadó
- Johnson, David B. (1999): *Közösségi döntések elmélete. Bevezetés az új politikai gazdaságtanba*. Budapest: Osiris Kiadó, 236-244.
- Moksony Ferenc (2005): A hatáselemzés módszerei. In *A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata*. Budapest: TÁRKI, 41-112. Forrás: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a766.pdf> Letöltve: 2007. június 2.
- Moksony Ferenc (2006): *Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése*. Második kiadás. Budapest: Aula Kiadó
- Moksony Ferenc (2009): *Összefoglaló mutató létrehozása – átlagolás és főkomponenselemzés. Hogyan hozhatunk létre több különböző változóból egyetlen összefoglaló mutatót? Átlagolás és főkomponenselemzés*. (Módszertani jegyzet). Kézirat.
- North, Douglass (1990): *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press

- Olson, Mancur (1997): *A kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet*. Budapest: Osiris Kiadó
- Orbán Annamária (2006): *Community actions for collective goods. An interdisciplinary approach to the internal and external solutions to collective action problems. The case of Hungarian condominiums*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Orbán Annamária-Szántó Zoltán (2006): A társadalmi tőke cepciója. In Szántó Zoltán: *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban. Tanulmányok a gazdaság-szociológia és a politikai gazdaságtan néhány kortárs elméleti irányzatáról*. Budapest: Helikon Kiadó, 137-155.
- Putnam, Robert D. (2006): Egyedül tekézni: Amerika csökkenő társadalmi tőkéje. In Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaság-szociológia*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Aula Kiadó, 207-219.
- Salamon, Lester M.-Anheier, Helmut K. (1995): *Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Salamon, Lester M.-Anheier, Helmut K. (1999): *Szektor születik II. Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. Budapest: Civitalis Egyesület
- Sik Endre (2006): Tőke-e a kapcsolati tőke, s ha igen, mennyiben nem? *Szociológiai Szemle* 2, 72–95.
- Szántó Zoltán (2006): A társadalomtudományi magyarázat szintjei: módszertani individualizmus és a racionális cselekvés típusai. In Szántó Zoltán: *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban. Tanulmányok a gazdaság-szociológia és a politikai gazdaságtan néhány kortárs elméleti irányzatáról*. Budapest: Helikon Kiadó, 9-37.
- Tullock, Gordon (2005): *Public goods, redistribution and rent seeking*. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited

FÜGGELÉK

Függelék 1.: Változók bemutatása

Változó	Változó leírása	Adat forrása:
Függő változó		
Y	Magyarország uniós csatlakozását követően a 2004-2006 tervezési időszakban – a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT I.) keretében – megynként (és Budapest) lehívott támogatási összeg (millió Forintban).	Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: Aktuális statisztikák: pályázó székhelye szerinti lekérdezés
Független változók		
X_{kedv}	Adott megyében (és Budapesten) található kistérségeken belül a 64/2004. (IV. 15.) kormányrendelet (a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről) alapján bármilyen okból elmaradott – s ezért kedvezményezett – kistérségek százalékos aránya.	64/2004. (IV. 15.) kormányrendelet digitális feldolgozása
X_{civil}	Adott megyében (és Budapesten) található összes civil szervezet száma 2006-ban.	Központi Statisztikai Hivatal honlapja: stADAT-táblák
X_{kozsh}	Adott megyében (és Budapesten) található közhasznú és kiemelten közhasznú civil szervezetek százalékos aránya az összes civil szervezeten belül 2006 vonatkozásában.	Saját számítás a Központi Statisztikai Hivatal: stADAT-tábláinak adatai alapján
X_{nppr}	Adott megyében (és Budapesten) a 2004-2006-os tervezési időszak keretében a non-profit szféra által beadott nyertes, támogatott projektek száma (db).	Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: Jelentéskészítő: Non-profit régiós, megyei, kistérségi összefoglalók
X_{INTER}	Az X_{kedv} és X_{civil} magyarázó változók közötti interakciós hatás mérésére az alábbiképpen létrehozott mesterséges szorzatváltozó: $X_{INTER} = X_{kedv} * X_{civil}$	Saját számítás.
X_{lakos}	Adott megye (és Budapesten) a lakosság száma (fő).	Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: Jelentéskészítő: Non-profit régiós, megyei, kistérségi összefoglalók
X_{vali}	Adott megyében (és Budapesten) az 1000 lakosra jutó vállalkozások száma (db).	Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: Jelentéskészítő: Non-profit régiós, megyei, kistérségi összefoglalók
X_{urb}	Adott megye települési struktúrájának összetételét megjelenítő változó, mely a városok településeken belüli százalékos arányát méri.	Saját számítás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja: Jelentéskészítő: Non-profit régiós, megyei, kistérségi összefoglalók

X_{tgh}	<p>Az X_{lakos}, X_{vall} és X_{urb} változókból főkomponens-elemzéssel létrehozott index (a Terület Társadalmi-Gazdasági Helyzete), mely kontrollváltozóként adott megye társadalmi-gazdasági jellegét, állapotát hivatott mérni. A változó létrehozása azért szükséges, hogy a vizsgált kérdések tesztelésére alkalmazott többváltozós modellekben egy változóba sűrítve legyünk képesek mérni ezen kontextuális jellemzőt.</p>	<p>Saját számítás: Lásd: Függelék 2.: A területi egységek társadalmi-gazdasági jellemzőit mérő index létrehozása – a főkomponenselemzés eredményei</p>
-----------	--	--

Függelék 2.: A területi egységek társadalmi-gazdasági jellemzőit mérő index létrehozása – a főkomponenselemzés eredményei

Jelen kontroll változó megkonstruálásával³⁰ célunk olyan index létrehozása, mely összefoglaló képet ad adott területi egység társadalmi-gazdasági helyzetével kapcsolatban. Ily módon – az elemzésbe ezen változót bevonva – lehetőségünk nyílik arra, hogy a többi magyarázó változó tisztított hatását becsüljük.

A kontroll változót főkomponens-elemzéssel hoztuk létre az alábbi három változó felhasználásával:

- A területi egység lakosságszáma (fő) (X_{lakos}),
- A területi egységben az 1000 lakosra jutó vállalkozások száma (db) (X_{vall}), és
- A területi egység települési struktúrájának összetételét megjelenítő változó (X_{urb})³¹

A főkomponens-elemzés eredményeképpen a fenti változók által hordozott információtartalmat egyetlen összesített indexbe tömörítve jelentettük meg.

A megkonstruált főkomponens meglehetősen jónak tekinthető, mivel egyrészt a főkomponens az egyes eredeti változók varianciájának nagy részét magyarázza (6. táblázat: kommunalitások):

³⁰ A kontroll változó főkomponenselemzéssel való létrehozása során nagyban támaszkodunk az alábbi módszertani jegyzetre: Moksony 2009. Ezúton köszönjük a szerzőnek az anyag rendelkezésre bocsátását!

³¹ Lásd: Függelék 1.: Változók bemutatása

6. Táblázat: A főkomponenselemzés eredményeit, a létrehozott index „jóságát” összefoglaló mutatók

Változó megnevezése	Kommunálítások	Összes megmagyarázott variancia (%)	Főkomponens-súlyok	Főkomponens-együtthatók
Lakosságszám (fő)	0,849	-	0,922	0,371
1000 lakosra jutó vállalkozások száma (db)	0,748	-	0,865	0,348
Urbanizáltság foka: városok aránya a településeken belül (%)	0,887	-	0,942	0,379
Főkomponens (FK; X_{tgh})	-	82,825	-	-

A főkomponens a három eredeti változó teljes varianciájának döntő részét magyarázza, azaz a három változóban lévő információ 82%-t sikerült egy összefoglaló mutatóba sűríteni (6. táblázat: összes megmagyarázott variancia).

A főkomponens jól leképezi az eredeti változókat, mivel a főkomponenssúlyok (a főkomponens és az eredeti változók közötti korrelációs mutatók) meglehetősen magasak (6. táblázat: főkomponenssúlyok).

A főkomponens megkonstruálásának mikéntjét pedig a főkomponens-együtthatók értékei mutatják meg (6. táblázat: főkomponens-együtthatók):

A táblázat alapján a főkomponens („FK”) az alábbiképpen állítható elő az eredeti³² változókból:

$$FK (X_{tgh}) = 0,371 * ZX_{lakos} + 0,348 * ZX_{vall} + 0,379 * ZX_{urb}$$

A főkomponens-pontszámok így módon kapott értékeit (melyek standardizáltak, azaz átlaguk 0, szórásuk 1) mint magyarázó változót szerepeltetjük az adatelemzés során vizsgált modellekben.

³² A főkomponens előállításához, pontosabban ahhoz, hogy a megfelelő főkomponens-együtthatókkal be lehessen szorozni az eredeti változókat, utóbbiakat standardizálni szükséges. A standardizált változók jelölésére a Z betű használatos.